

له باره ی دیموکراسی په توه

هالولتیه پیگه شتووه کانی، (بهلام ژنانیش هر وک کوبله و منډالان مافی نه ندامیتی نه و نه نومونه ی پینه دراوه)، نه و کومه له به له توانایدا بووه به ژورینه ی ساده بریار وهریگریته له باره ی هر کیشیه کی ناوه خوییه وه به بی هیچ کوت و بندیکي یاسایی.. هه روه ها دادگا قه زاییه کانیش به هه مان جوړ بوون هه مو مه سه له قه زاییه کان له به ردم دهسته ی کی سویند خواردودا به ریوه ده چو که پیکهاتبوون له (۵۰۱) هالولتی، نه وان به ژورینه ی ساده بریاریان دها، داخو که سی تومه تبار هر که سیک بو بیته بی تاوانه یان تاوانبار له و مه سه له ی که دراوته پالی.

رهنگه سرنجر اکیشتیرین مه سه له له م کومه له دا نه وه بیت، که سرکرده کانیا ن به هه لېژاردن دیاری نه ده کرد، بلکه له ریگه ی تیروپشکه وه، له به رنه وه هالولتیانی نه سینا بروایان وابوو که هر هالولتییه ک له توانایدا هه به پوستی گشتی وهریگریته ..نه مش بؤ نه وه نه ده گه رایه وه که پوستی گشتی هینده له دوله تدا نه بووه، چونکه ده ستیشانکردنی سرکرده ی سوپاش ته نها بؤ ماوه ی سالیک بووه، بلکه له وهش زیاتر ده تانین بلین له دیموکراسییه تی نه سیندا دامه زراوه ی جینه جیکاری ریکوپیک نه بووه، نمونه ی سر وک و سر وک وه زیران وه زیره کان و یان که سیک پوستی کی هه میشه ی وهریگریته له ستافی خزمته مه دندی.

به رپرسیاریتی وهریگریته بریاره کان تاراده ی که به گشتی ده کویته نه ستوی نه و هالولتیانی که نه ندامی کومه له کن، نه مش نه رکی خزمته ی گشتیه نه مر وک له ی ژوریک له خه لکی به قه بولنه کراو ده ژمیردیت.

به هوی نه بوونی کوت و به نده ده ستورییه کانه وه، دیموکراسییه تی نه سینای برکلیس دوو چاری په رتوونی توژه کان بوو ته وه و خراپ سوودی لی بیزاوه له لایه ن نه و تار بیژانه وه، که پینان باش بووه که کاریگه ری له سر خه لکی دروست بکن.

هه روه ها نه سینای دیموکراسی نه و فرمانر ه وایه تییه بوو فرمانی له نیوبردی سوکراتیاد، که بوویه هوی به دبخت کردنی به ناوبانگترین خویندکاری سوکرات که نه فلا تون بوو، به جوړیک کردیه دوژمنیکي سر سه ختی دیموکراسییه ت.

سه ره رای هه بوونی دوژمنه کانی و لایه نه لوازه کانی، دیموکراسییه تی نه سینا لواز و کم بایه خ نه بووه، بلکه (۲۰۰) سال دریزه ی کیشاوه، له وهش زیاتر خوراگری کرد له فرمانر ه وایه تیاد سر بار ی نه و شکسته ی که له سر دهستی دوژمنه سر سه خته که ی که (سبارته) بوو دوو چاری هات، له و چهنگه ی که له نیوانیاندا روویدا له سالی (۴۰۴) پیش زایندا.

پایه کانی دیموکراسییه ت

* سه روه رتی گهل.

* فرمانر ه وایه تییه کی راگیرو

* له سر ره زامه ندی فرمانکراوه کان .

* فرمانر ه وایه تی ژورینه .

* مافی که مینه .

* ده سه ته به رکردنی مافه

* بنه رته یه کانی مروفا .

* هه لېژاردنیکی نازاد و بیگه رد .

* په کسانبوون نه به ردم یاسادا.

* په پیره وکردنی نیجرانه یاساییه

* پشینییه ستراوه کان.

* کوتنه ده ستورییه کان له سر

حکومت.

* فره یی کومه لایه تی و نابوری و

سیاسی.

* به ها کانی لی بوردی و

واقعیته ت و هاریکاری و ریگساری

و پیگه وپازی.

هه روه ک هلی گونجاو ده به خشنه تاکه کانی کومه لگا تاوه کو مومار سه ی مافه کان و به رپرسیاریه تییه کانیا ن بکن وک هالولتیان له سیسته میکی دیموکراسیادا.

نه م گروپ و کومه لانه نوینه رایه تی به رژه وه نندی نه ندامه کانیا ن ده کن به چهن ریگه و شپوزای جوړاوجوړ – له ریگه ی پشنگیری و پشتیوانی کانیدگه لیک که چوونه ته نیو که مه ی هه لېژاردنه کان، هه روه ها گفونگو له مر مه سه له دیاره کان و هه ولی دروستکردنی کاریگه ری له سر بریاره سیاسییه کان.

له ریگه ی نه م ریخراوانه و تاکه کان له توانایندا ده بیت، که ریگه ی که بدوژنه وه بؤ به شداری راسته قینه ی نه و تاکانه له کاروباری حکومتدا، هه روه ک چون به شدارییان ده بیت له کاروباری کومه لگا که یاندا.

نمونه له سه ر نه م ریخراوانه زور و جوړاوجوړن، له وانه ش : کومه له خه بری و نایینییه کان، نه و کومه له و دامه زراوانه ی که گرنگی دهن به ژینگه، نه وانه ی که گرنگی دهن به خانووی نیشه جیبوون و به رژه وه نندی دانیششتوان، سه ندیکا پیشیه ییه کان و په کیتی کریکاریه کان.

به لام له و کومه لگایانه ی که حوکم و فرمانر ه وایه تی ستمکاری و چه وسینه رانه ی تیدا په پیره و ده کریت و بالا ده سه ته هه مو نه و ریخراوانه ملکه چی ده سه لاتی حکومتن و له ژیر چاودیری حکومتان، هه روه ک چون موله تی کارکردنیا ن له لایه ن حکومته وه پی ده دریت و ناراسته ده کرین .. به پیچه وانه ی ده سه لاتی حکومته کان له سیسته می دیموکراسییدا دیاریکراوه به روونی و ته واهوتی.

له دهرنجامی نه مه شه وه ریخراو و کومه له تاییه ته کان ناچه ژیر چه تری حکومت و ملکه چی نابن، بلکه زوریکیا ن هه له ده ستن به دروستکردنی فشاری خویان له سر حکومت و ده کوشن بؤ لی پیچینه وه له سر کاره کانی.

هه روه ک چون کومه له گه لیکي دیکه هه ن وک نه وانه ی گرنگی دهن به کاروباری هونه ری و شه عیره نایینییه کان و توژیینه وه زانسته ییه کان، یان هر گرنگییدانیکی هاوشینیوه دیکه، هه ندیک جار نه وه

هه له دبیزن که هیچ جوړه په یوه ندییه کیان هه بیت له گهل حکومتدا که شایانی باس بیت. هالولتیان ده تان له و چوارچویه تاییه تی که له کومه لگی دیموکراسییدا هه یه، دوزینه وه ی له تانادا بوونی ده ستراگه شتن به نازادی و به رپرسیاریتییه کانی خؤ به ریوه بردن، به بی بوونی هیچ جوړه فشاریک له لایه ن نه و دوله ته وه ی که رهنگه توندیته له م مه سه له یادا.

دیموکراسییه تی پیشینه کان

زور ناسانه که سه ره تای دهرکه وتنی دیموکراسییه ت ده ستیشان بکه ین، نه و دیارده نالوزه، بؤ په که جار : له شاری –دوله تی– نه سینادا بووه له سه ده ی پنچی پیش زایندا. نه سینای برکلیس، نه و شاره ی که ناوانراه به ناوی به ناوبانگترین سه رکرده یه وه، که سه رچاوه ی لپلهامی چهن دین نه وه و

سیاسیه تهمدار و دوله تهمداری به دوا دها توو بووه، به لام زوریک له لایه نه کانی نه و دیموکراسییه تی که له نه سینادا بووه نیستا واده رده که ویت که نامق بووه و ناشنا نییه لای نه وه کانی دواتر.

له سه ده کانی شه شم و پینجه می پیش زایندا دامه زراوه سیاسییه مرکه زبیه کان نه و کومه له یه بووه که به سرورشتی خوی (۵۰۰۰-۶۰۰۰) که سی له خؤ ده گرت و نه ندامیتی تییدا کراوه یه بؤ سرجه می

بؤ پاریزگاریکردنی مافی که مینه کان، ئیتر نه و که مینه نه ته وه یی بن، یان ناینی، یان سیاسی، یان زور به ساده یی که مینه یه ک بیت له کیبه رکیدا نه یوانی بیت سه باره ت به مه سه له یاساییه کان بروا به خه لک به نیت و یاریه که ی دؤراند بیت.

مافی که مینه ناوه ستیته سه ر چاکیتی و نه تپاکی زورینه، دروست نییه به به هانه ی ده نگدانیکه وه که زورینه به هه یوه وه بردویه تیوه وه، نه و مافانه هه لېجو ه شینریته وه، مافی که مینه پاریزگاری لی ده کریت و ده پاریزریت، چونکه یاساکان و دامه زراوه کانی سیسته می دیموکراسی پاریزگاری له مافی هه مو هالولتیان ده کات.

(دیان رافیش) که ماموستایه کی زانکو و لیکوله ر و نوسه ر و دانهریکی نافره ته و، وک یاریده ده ری وه زیری په روه ده ی نه مریکی کاری کردوه، له م باره یه وه له وتاریکیدا که بؤ سیمیناریکی نامده کردوه، که په یوه ندی به بابتی په روه ده وه هه بووه و له پوله ندا گریدراوه، نوسویوه تی «کاتیک دیموکراسییه تی نوینه رایه تی به پینی یاسا و حوکمه کانی ده ستور مومار سه ده کریت، ده سه لاته کانی حکومت ده ستیشان ده کات و مافه بنه رته یه کانی هه مو هالولتیان ده سه ته به ر ده کات، نه وکات نه و فرمانر ه وایه تییه فرمانر ه وایه تییه کی دیموکراسی ده ستورییه .. له کومه لگه یه کی له و چه شه ندا زورینه فرمانر ه وایه تی ده کات

و مافی که مینه کان پاریزراوه به یاسا و له ریگه ی نه و دامه زراوانه ی که دامه زراون بؤ جینه جیکردنی یاسا و حوکمه کانی».

نه مه رگه زه بنه رته یه کانی هه مو سیسته مه دیموکراسییه هاوچه ر خه کانه، به بی سه رنجان له و جیاوازییه میژووی و کلنوری و نابوریانه ی که له نیوانیاندا هه یه، سه ره رای نه و جیاوازییه بی شومارانه ی که له نیوانیاندا هه یه، چ وک دوله ت، چ وک کومه لگه، مروفا ده تانیت تیینی ده سه ته به ربوونی ره گه زه بنه رته یه کانی حوکمی ده ستوری هاوتو ته ناروه . که نه ویش فرمانر ه وایه تی زورینه ی هواتایه به پاراستنی مافه کانی تاک و که مینه کان . له هه ریک له که نه دا و کوستاریکا و فره نسا و بوستوانا و ژاپون و هیندستان.

کومه لگه ی دیموکراسی

دیموکراسییه ت، بریتیه له زوریک ریسا و ئیجراناتی ده ستووری که چو نیه تی کارکردنی حکومت ده ستیشان ده کات.. له سیسته می دیموکراسیادا، حکومت ته نها ره گه زیکه له گهل ره گه زه کانی دیکه دا ده ژی له چوارچویه رسکیکی کومه لایه تیادا، که پیکهاتوه له چهن دین دامه زراوه ی جیاواز و پارت و لایه نه سیاسییه کان و ریخراوه کان و کومه له کان.

نه م چه شنه پینی ده گوتریته فره یی، نه م فره ییه له سه ر بنه مای نه گه ر و بیردوزه یه ک ده وه ستیت، که نه ویش نه وه یه نه م کومه له و دامه زراوانه که له کومه لگه یه کی دیموکراسییدا ریخراون ته له بوون و مانوه و شه رعیه ت و ده سه لات و ده سترو شنتیناندا به هیچ جوړیک پشت به حکومت ناهستن.

لیزه دا ده یه ها هه زار ریخراوه و کومه له ی تاییه ت هه ن کار ده کن له هر کومه لگه یه کی دیموکراسییدا، هه ندیکیا ن کار ده کن له چوارچویه کی نیوخوییدا و هه ندیکیشیان له سه ر ناستی هه مو دوله تان کار ده کن.

زوریکیا ن کارده کن وک نه لقه ی په یوه ندی نیوان تاکه کان و دامه زراوه حکومی و کومه لایه تییه زور و نالوزه کان. نه م ریخراوه و کومه لانه به رولگه لیک هه له ده ستن که حکومت پینی هه نلاستیت،

پروژ داده نریته، زورینه ی گردبوونه وه دانیشتوانیه کان له و ناوچه یه دا بوونه ته گردبوونه وه ی گه وره و به رقاوان له رووی ژماره ی تاکه کانیه وه به جوړیک گه شتو ته سنووریک بوار ناکریته وه بؤ هه مو دانیشتوانه که له ناوچه یه کدا کوبینه وه و پروسه ی دهنگانی راسته وخؤ په پیره و بکن له و مه سه له و بابه تانه ی که په یوه ندی به ژیانیا نه وه هه بیت.

نه مروکه نه وه ی بووه ته به ربلاترین جوړی دیموکراتیه ت . ئیتر ژماره ی دانیشتوانی شاریک په نجا هه زار که سه بیت، یان ده وله تیک ژماره ی دانیشتوانی په نجا ملیون بیت . بریتیه له دیموکراسییه تی نوینه رایه تی، که تیادا خه لکی هه له ده ستن به هه لېژاردنی به رپر سه کانیا ن تاوه کو نه وان هه ستن به وهریگریته بریاره سیاسییه کان و دارشتنی یاسا و به ریوه بیدنی نه و پروگرام و پروژانه ی که خزمه ت به به رژه وه ندی خه لکی ده کات.

به ناوی گه له وه نه و به رپر سانه هه له ده ستن به گفونگوکردن و لیکولینه وه ی مه سه له گشتیه نالوزه کان به ریگه یه کی ریخراو که ده ناسریته وه به تیروانین و تیغکرینی قول و گرنگییدانی توندوتول، هه روه ها کات و وزه ی وه های پنیوست ده بیت که به شتیه کی گشتی بؤ زورینه ی زوری هاوولاتیان ده سه ته به ر ناییت.

هه روه ها شپوزای هه لېژاردنی نه و به رپر سانه جیاوازی زور گه وره ی تیدا ده بیت، نه و له سه ر ناستی ولات به گشتی، بؤ نمونه هه لېژاردنی نه ندامانی نه نومونه ی یاسادانان له ناوچه و بازنه کانی هه لېژاردندا بؤ هر بازنه یه ک نوینه ریک دیاری ده کریت، هه روه ها سیسته می نوینه رایه تی ریژی به بکاردیته، نه ویش هه ر پارتیکی سیاسی ده چته نیو نه و نه نومنه و به شدار ده بیت تیادا، به پینی ریژه ی نه و دهنگانه ی که به ده ستی هیناره له هه لېژاردنیکی گشتیادا، که سه رتاسه ری ولاتی گرتو ته وه.

ده کریت بؤ نه و هه لېژاردنانه ش که له سه ر بنه مای ناوچه کان و هه لېژاردنی ناوچه یی به ریوه ده چن، هر به هه مان شتیه و شپوزای هه لېژاردنی گشتی به ریوه بیریته، یان ده توانریته هه لېژاردنی نوینه رانی نه و ناوچه انه ره سه میته که متری پیوه دیاریبیت، بؤ نمونه ریکه و تن له سه ر هه لېژاردنی که سیک له بری به ریوه چوونی هه لېژاردنی له دیاریکردنیدا، ئیدی هر ریگه یه ک به کارده بریت، به رپر سانی گشتی له سیسته می دیموکراسییه تی نوینه رایه تیادا پله و پؤسته کان وهرده گرن له و سیسته مه دیموکراسییه دا به ناوی گه له وه و به رپرسیاریتی کار و هه نگاوه کانیا ن له به رامبه ر گه له وه ده کویته نه ستو.

حوکمی زورینه و مافی که مینه

هه مو سیسته مه دیموکراسییه کان سیسته مگه لیکن، تیایاندا هاوولاتیان بریاره سیاسییه کانیا ن به وپه ری نازادییه وه و له سه ر بنه مای ریسی زورینه وهرده گرن، به لام حوکمی زورینه خوی له خؤیدا ناییه ت حوکمیکی دیموکراسی، بؤ نمونه که سه ناتوانیت وه سفی سیسته میک بکات به دادگه ر و به ویژدان، گه ر ریگه به خوی بدات که به هوی به ده ستینانی ریژه ی (۵۱٪) ده نگه کانی هه لېژاردنیکی به ناوی زورینه وه ده ست بداته ستمکردن به رامبه ر نه و ریژه ی (۴۹٪)، که ماوه ته وه له هاوولاتیانی نه و کومه لگه یه.

له کومه لگه ی دیموکراسییدا پیوسته حوکمی زورینه به سه ستریته وه به گره نیتیکردنی مافه کانی مروفی په یوه ست به تاکه وه، که خوی بؤخوی به رولی خوی کار ده کات

به شی دوهم
وه رگیزانی: نومید که مال

پیناسه ی دیموکراسییه ت

حوکمی گهل

رهنگه وشه ی دیموکراسییه ت لای زورینه ی خه لکی ناسراو بیت و پینی ناشنا بن، به لام له گهل نه وه دا چه میکه به رده وام خراپ به کارده هینریته و خراپ لپی ده کن.. کاتیک سیسته مه توتالیتارییه کان و سیسته مه دیکتاتوریه سه ربازییه کان بانگه شه ی نه وه ده کن که پشنگیری و پشتیوانی گه لیان هه یه، تاوه کو له ریگه یه وه په سن و سیفه ته کانی

دیموکراسییه ت به خویانه وه بلکین.

به لام هینزی چه مکی دیموکراسییه ت له رووداوه لیکدا به روونی نمایان ده بیت که گوزارشتیکی روون له ویست و ئیراده و تیغکرینی مروفا و کاریگه رییه کی گه وره له سه ر میژوو دانواوه، له (بیرکلیس) له نه سینای کونه وه تاوه کو (فاسلاف هافل) له (چیکوسلواکیا) و له راگه یانندی نه و سه ربه خوییه وه که (توماس جیفرسون) له سالی (۱۷۷۶) داینا تاوه کو دواین وتاری (نه ندریه ساخاروف) له سالی (۱۹۸۹) دا.

دیموکراسییه ت به پینی پیناسه ی فره هنگه کان، بریتیه له «حوکم و فرمانر ه وایه تییه، که گهل پیکیده هینیت و له و جوړه فرمانر ه وایه تیادا ده سه لاتی بالا په یوه سه ته به گه له وه، که راسته وخؤ مومار سه ی ده کات، یان له ریگه ی بریکاره کانیه وه که له سیسته میکی هه لېژاردنی نازادا هه لیانده بزیریت».

هر وک چؤن (ئیسیراهام لینکلن) له گوزارشتیکی به ناوبانگیدا وتویه تی: «دیموکراسییه ت حوکمی گهل، گهل به رپای ده کات، بؤ خزمته ی گهل».

زور جار هر دوو وشه ی دیموکراسییه ت نازادی به جوړیک به کاردین وک نه وه یه ک واتایان هه بیت، به لام له راستیدا به و شتیه یه نییه.

له راستیدا دیموکراسییه ت کومه له بیروکه و پرنسیپکه له نازادی، جکه له وه ی که بریتیه له کومه لیک مومار سه و ریوشوین که له چوارچویه میژوویه کی دریزدا دارشتنی بؤ کراوه و له قالب دراوه، که پراوپره له ژان و نازار له زوربه ی کاته کاند.

به کورتی دیموکراسییه ت چوارچویه کی دامه زراوه ییه بؤ نازادی، له به ر نه و هوکاره ده توانریته بگوتریته ره گه زه بنه رته ی نه زمونکراوه کان بؤ فرمانر ه وایه تی ده ستووری و مافه کانی مروفا و په کسانی له به ردم یاسادا، مه سه له گه لیکن پیوسته له سه ر هر کومه لگه یه ک که به هره مه ند بیت لپی، تاوه کو بتوانریته وه سفی نه و کومه لگه یه بکریته به کومه لگه یه کی دیموکراسی.

ده توانریته دیموکراسییه ته کان دابه ش بکرین به سه ر دوو جوړی بنه رته یادا: دیموکراسییه تی راسته وخؤ و دیموکراسییه تی نوینه رایه تی.

له دیموکراسییه تی راسته وخؤدا هه مو هاوولاتیان ده تان بی نه وه ی به رپر سانی هه لېژیردراو یان دیاریکراو نوینه رایه تییان بکن، به شداری بکن له دروستکردنی بریاره گشتیه ی کاند.

روونه که سیسته میکی له و شتیه یه کرده یی ناییت، مه گه ر له نیو کومه ل و گروپیکي بچوک له خه لکیدا نه بیت، له کومه له یه کی ناوچه یی، یان نه نومنه نیکی تاییه ت به هوز و عه شیره تیک بیت بؤ نمونه، یان له په که یه کی ناوچه یی بؤ سه ندیکایه کی کریکاری، که نه ندامه کانی ده تان له هو لیکدا کوبینه وه بؤ باسکردنی مه سه له کان و وهریگریته بریار به کوی دهنگ، یان به زورینه ی دهنگ.

نه سینای کون . که کونترین دیموکراسییه تی جیهانه . توانی مومار سه ی دیموکراسییه تی راسته وخؤ بکات له کومه لایه کدا رهنگه ژماره ی نه ندامه کانی له نیوان (۵۰۰۰) بؤ (۶۰۰۰) که سه بووین، نه مش ژماره یه که زورتره له وه ی که بتوانریته له شوینیکدا کؤ بکرینه وه بؤ مومار سه کردنی دیموکراسییه تی راسته وخؤ، به لام کومه لگه یه هاوچه رخ به قه باره و نالوزیه کانیه وه ناتوانیت هه ل و فره ستیکی گه وره یه بیت له به ردم مومار سه کردنی دیموکراسییه تی راسته وخؤدا. ته نانه ت له ناوچه ی (نیو ئینگلاند) که ده کویته باکوری روژه لاتی ویلايه ته یه کگرتووه کان، به جوړیک کویونه وه گه لیه کان وک چاولیکه رییه کی